

SPIRA VERONIKA

Állatmese a baloldali totalitarizmusról

George Orwell: Állatfarm
Európa Könyvkiadó 1989.
Fordította: Szijgyártó László

„Nehogy azt képzeljétek, elvtársak, hogy a vezetés élvezet! Ellenkezőleg: nehéz és súlyos felelősség. Senki sem vallja olyan szilárdan, mint Napóleon elvtárs, hogy minden állat egyenlő. Akkor lenne igazán boldog, ha ügyeitekben rátok bízhatná a döntéseket. Néha azonban esetleg helytelenül döntenétek, elvtársak, és akkor mi lenne velünk?”

„HÉTPARANCSOLAT
(...)”

6. Állat nem öl meg más állatot **ok nélkül**.

7. Minden állat egyenlő **de egyes állatok egyenlőbbek a többinél.**”

(Orwell: Állatfarm)

Orwell akkor írta az *Állatfarmot*, amikor a legalkalmatlanabbnak látszott a pillanat a Szovjetunió és a sztálinizmus bírálataira. 1943-44-ben, a sztálingrádi csatát követően a Nyugat a hitlerizmus fölötti győzelem lehetőségének felcsillanása után amnéziába látszott esni. Hirtelen feledve voltak a sztálinizmus bűnei, a perek, a tisztogatások, a kényszermunkatáborok, a kollektivizálás többmillió áldozatai. Orwell azonban nem osztozott ebben a kóros feledékenységben. 1937 tavaszától ő éppoly kérlelhetetlen *antisztálinista*, mint *antifasiszta*. Barcelonában ugyanis tanúja volt, és kis híján áldozata lett egy véres politikai pogromnak, amelyet az NKVD (a KGB elődje) vezetett a törvényes spanyol kormány tudta és beleegyezése nélkül a nem sztálinista baloldal ellen. Sebesülten kellett menekülnie, hátra hagyva könyveit, kéziratait, míg kevésbé szerencsés bajtársai e mézszárlás áldozatai lettek. Orwell éppen a háborús győzelem küszöbén, amikor Sztálingrád mámorában mindenki Sztálin-párti volt Angliában, tartotta időszerűnek figyelmeztetni – elsősorban honfitársait – a baloldali totalitarizmus valódi mibenlétére:

„Tudnunk kell azt is, hogy Anglia nem egészen demokratikus ország. Kapitalista is, amelyben jelentős osztályprivilegiumok és nagy anyagi különbségek vannak (...) Mégis olyan ország, amelyben az emberek több száz éve belső háború nélkül élnek, amelyben a törvény relatíve igazságos, és a hivatalos hírek és statisztikák szinte változtatás nélkül elfogadhatók, és végül, de nem utolsósorban kisebbségi nézeteket vallani nem jelent halálos veszélyt. Ilyen atmoszférában az utca emberének nincs fogalma olyan dolgokról, mint a koncentrációs tábor, tömeges kitelepítés, letartóztatás bírósági eljárás nélkül, sajtócenzúra stb. Mindent, amit egy olyan országról olvas, mint a Szovjetunió, automatikusan lefordít angol fogalmakra, és teljesen ártatlanul elfogadja a totalitáriánus propaganda hazugságait.” (Norris 1984. 160. o.)

Orwell olyan leleplezésnek szánta az *Állatfarmot*, amelynek elolvasása után hazájában az utca embere is képes átlátni a sztálini propaganda hazugságain. A regény mégis csupán a háború befejezése után jelenhetett meg, ugyanis a legrangosabb angol kiadók úgy találták (köztük

T.S. Eliot, a költő és választékos esztéta, a Faber & Faber lektora), hogy a könyv kiadása politikai irányánál fogva nem vállalható. Így vélekedett regényei korábbi kiadója, a Komintern irányelveit követő Victor Gollanz is, ami nem meglepő, de még a független baloldali Secker & Warburg is késlekedett, holott korábban maga ajánlkozott a mű azonnali kiadására. Ez a cég volt az, amely 1938-ban örömmel vállalta a *Hódolat Katalóniának* megjelentetését annak ellenére, hogy előre tudta, e lépésével magára vonja a szovjet-orientációjú baloldal intrikáját. Most mégis hónapokig kivárt papírhányra hivatkozva, és csak a háború után, az első választásokat követően (1945. augusztus) dobta piacra a könyvet. Orwellt rendkívül felháborította a sajtószabadság ilyen mértékű megcsönkítése, s ez csak megerősítette benne az elhatározást, hogy az 1984 cselekményét Londonba helyezi.

Az *Állatfarm* alcíme: „*A fairy story*”, tündérmese, ami egyszerre ironikus és pontos. Ironikus, hiszen a történet korántsem „mese”, ahhoz túlon túl igaz. Ugyanakkor pontos is, hiszen az *Állatfarm* mégiscsak mese a szó aesopusi, La Fontaine-i értelmében. Állatmese (fabula), tanmese, példázat. De joggal tekinthető negatív utópiának, satirikus regénynek vagy sci-finek is. Allegóriának leginkább a sztálinizmussal szövetséges baloldal nevezte a lekicsinylés szándékával, hogy gyanút keltsen esztétikai értékeit illetően. A mű alapvető művészi eszköze azonban csak látszólag az allegória. Ugyan a szereplők és a történet számos eleme tartalmaz satirikus utalásokat a kommunizmus egyetemes és szovjetunióbeli történetére, kezdve a *marxi Kommunista Kiáltvány* paródiájától az orosz forradalomig, a polgárháborútól (*a Tehénistálló Csatája*) a vezérek és más szereplők azonosíthatóságáig (*Napoleon elvtárs* valóban *Sztálin*, *Hógolyó Trockij*, *Molly* az emigráltakat, *Mózes* az egyházat, a két farmer – *Pilkington* és *Frederick* Angliát és Németországot testesítik meg). Minden részletre kiterjedő allegorikus megfelelésről azonban nem beszélhetünk. Lenin-figurát például hiába is keresnénk a regényben, míg *Bandi* és *Rózsi* barátságának vagy *Benjamin* alakjának a valóságban nincs megfelelője. A *tyúkok* lázadását éppen azonosíthatnánk a *kronstadti tengerészlázadással*, vagy a beszolgáltatások elleni *parasztmegmozdulásokkal*, de egy ilyen dekódolás nem feltétele a mű megértésének.

Orwell nem allegóriát, hanem *általános érvényű modellt* alkotott, amely a baloldali totális diktatúra kiépülésének és működésének *paradigmáját* adja. Satírája mulatságos, szívbemarkoló, elgondolkodtató és igaz anélkül is, hogy „kulcsregény”-ként kellene olvasnunk. A *Gulliver* megértéséhez sem szükséges tudnunk, hogy *Flimnapnek*, *Lilliput* pénzügyminiszterének alakját *Swift Walpole*-ról mintázta. A politikus, aki hivatalát annak köszönheti, hogy ő ért legjobban a kötéltnáchoz, lábjegyzet nélkül is kitűnően érthető.

Orwell regényének ezt az általános érvényű, a *baloldali diktatúrák igazi természetét leleplező* sajátosságát mi sem példázza frappánsabban, mint az a tény, hogy amikor a 60-as években *Ghanában* egy ellenzéki lap folytatásokban közölni kezdte, az olvasók azt hitték, hogy a regény az ő sorsukról, a *Nkrumah-rendszerrel* szól (Oxley, 1967. 82. o.).

Orwell az *Állatfarmban* egyszerű, közérthető és hatásos formában képezte le a baloldali totalitarizmust. A forradalmat és a demokráciát eláruló hatalmi rendszer ellen fordította azokat a propagandafogásokat, amelyeket a rezsim maga használt a tömegek befolyásolására. E propaganda gyökerei a *Kommunista Kiáltványra* vezethetők vissza, amelyben *Marx* néhány jelszószerű alapigazság köré csoportosítva leplezi le a kapitalizmust, és jelöli meg a kommunista mozgalom céljait. „*Minden eddigi társadalom története osztályharcok története*” „*A proletárok a forradalomban csak a láncukat veszhetik. Cserébe egy egész világot nyerhetnek*”. Ezek a mondatok több mint egy évszázadon át még az írástudatlanok fejében is megragadtak, és mozgósító erővel bírtak világszerte. Orwell ironikusan fordítja ezt

a fegyvert a sztálinizmus ellen. Az első fejezetben egy Marxra emlékeztető „ősatya”, az *Órnagynak* nevezett öreg disznó fogalmazza meg a forradalom célját egy indulóban, amely egyúttal az *Internacionálé* paródiája is:

„Előbb-utóbb elsöpörjük
Az Embert, a zsarnokot,
S dús mezőink nem tapossák
Emberek, csak állatok.

*Az orrunkban nem lesz gyűrű,
Hátunkon nem lesz nyereg,
Nem mar zabla és sarkantyú,
S nem vernek az emberek.*

*Gazdag lesz majd minden állat,
A lóhere, árpa, zab,
Széna, búza mind miénk lesz,
Ha eljön majd az a nap. (...) ”*

Az induló minden állat számára érthetően szól a forradalom *céljáról*: láncukat vesztve bőséget és szabadságot nyernek. A győzelem után pedig hasonló egyszerűséggel foglalják *hét pontba* az új társadalom *alapelveit*:

- 1/Aki két lábon jár, ellenség
- 2/Aki négy lábon jár, vagy szárnyai vannak, az barát
- 3/Az állat nem visel ruhát
- 4/Az állat nem alszik ágyban
- 5/Az állat nem iszik alkoholt
- 6/Az állat nem öl meg más állatot
- 7/Minden állat egyenlő

A baloldali totális állam kiépülésének folyamata mindenki számára jól követhetővé válik abból, hogy *mi is lesz a sorsuk* ezeknek a céloknak és alapelveknek. A forradalmi dalt hamarosan betiltják, helyébe a Napoleon elvtársat dicsőítő ének lép:

*Apátlanok atyja!
Boldogság malasztja
(...) Hogyha téged látunk.
(...) A szívünk fellángol,
Napoleon elvtársunk ... ”*

De nyomon követhetjük lépésről lépésre a *Hétparancsolat* minden mondatának a *kiforgatását és visszavételét* is. Amikor az új elit beköltözik a volt gazda házába, a 4. pont már így hangzik: „*Állat nem alszik ágyban, lepedőn.*”. Miután a disznók rákapnak a whiskyre, az 5. pont is kiegészül: „*Állat nem iszik alkoholt mértéktelenül.* A terror és a kivégzések idején a 6. pont úgy módosul, hogy: „*Állat nem öl meg más állatot ok nélkül.*”. Mire az új elit, a disznók, két lábra állnak, és már semmiben sem különböznek a korábban elkergetett kizsákmányolóktól, az emberektől, az első két pont is új megfogalmazást nyer: *Négy láb jó, két láb jobb.* A forradalmi eszmék lényegét kifejező 7. pont pedig így fordul a visszájára: „*Minden állat egyenlő, de egyes állatok egyenlőbbek a többinél.*” Mire az utolsó fejezet végére érünk, a parancsolatokból nem marad más, mint ez a hozzátoldás „de” nélkül: „*Egyes állatok egyenlőbbek a többinél.*” Így ér véget a demokratikus szocializmus története, és nem csupán Orwell szatirikus tanmeséjében, de a valóságban is.

Orwell regénye olyan pontos és plasztikus *modelljét* adja a baloldali totális rendszereknek, hogy a lényegét az is felismeri, akinek közvetlen tapasztalatai nincsenek a jelenségről. Ezért alkalmas a „megelőzésre”. Immunissá tesz (az író szándékával összhangban) a sztálinista (bolsevik) típusú manipulációval szemben.

A modell magában foglalja a *baloldali tömegelnyomás legfőbb eszközeit*: (1) az **ideológiai indoktrinációt**, a nép cinikus megtévesztését, (2) az **ellenségképzést** (Napoleon elűzi Hógolyót, majd minden későbbi nehézséget az ő aknamunkájának tulajdonít), (3) a **vezérkultuszt**, (4) a **koholt vádak**at, a **permanens terrort** (Hógolyó vélt híveinek kivégzése), (5) a tudatos **történelemhamisítást** (Hógolyó összejátszott az ellenséggel), (6) az **intézményesített**, államilag irányított cinikus **hazudozást** (Bandit kórház helyett, a vágóhídra viszik. Az árából wiskyt vesznek a disznók). A folyamatos megtévesztés és megfélemlítés arra kényszeríti az alattvalókat, hogy ne a tapasztalataiknak, hanem a véget nem érő propagandának higgyenek. Elfogadják, hogy bármi történik, az a forradalom tovább vitele, az elnyomottak felemelkedése, holott mire a regény végére érünk, már semmi különbség nincs a régi és az új elit, a régi és az új rendszer között.

Az író nézőpontja, aki ennek a nagy, cinikus és gátlástalan átverésnek a történetét elbeszéli, azé a *szocialistáé*, aki a szocializmust a humanista és demokratikus európai szellemiség kiteljesedéseként értelmezi, amely képes azokat a társadalmi rétegeket is emancipálni, amelyek a kapitalizmus vesztese maradtak. És természetesen elutasít mindenfajta elnyomást, zsarnokságot és manipulációt.

Az Orwell alkotta *modell* plaszticitása, elméleti igényessége ellenére *sem teljes*. Vannak e valóságnak olyan aspektusai, amelyek nincsenek vagy pontatlanul vannak leképezve a műben. Ennek két oka van. Az egyik Orwell *tapasztalatainak végességében*, a másik az *illúzióiban* keresendő. Orwell nem ismerhette a maga mélységében a baloldali diktatúrát, erre a spanyolországi tapasztalatai nem voltak elegendőek. Nem tudhatta, hogy egy társadalom bolsevizálásában, identitásától való megfosztásában milyen alapvető fontosságú a *középosztály és az értelmiség szétzúzása*, a tömegektől való elszakítása, a tudatosan szított értelmiség-gyűlölet, nem tudhatta, hogy ennek milyen alapvető szerepe van a *társadalom morális, kulturális és intellektuális integritásának megtörésében*.

Ami pedig Orwell *illúzióit* illeti, az a *tömegek ártatlanságába vetett hite*. A diktatúrában senki sem ártatlan, *mindenki áldozat és cinkos* is egy személyben. Az erőszak lehatol a társadalom legalsó rétegeibe is. A permanens fenyegetettség az elnyomás eszközevé tesz mindenkit, vagy elpusztítja. Az 1984-nek is ez az egyetlen tévedése, ahol a proletárok mint vegetáló véglények kimaradnak a hatalom fókuszából, mert úgy sem számítanak. A valóságban azonban a *totális diktatúrából senki sem marad ki*. A proletárokat és a nincstelen parasztokat a történelmi igazságszolgáltatás manipulatív jelszavával tévesztik meg, és a *mesterségesen szított osztálygyűlölet* által teszik őket is a hatalom eszközeivé. És bár valóban jogfosztottak a felszabadulásukról szóló hazug szlogenek ellenére is, de szert tehetnek privilégiumokra szolgálataik mértékében, sőt a nomenklátúra tagjaivá is válhatnak. *A társadalom hierarchikus felépítése nem áll meg az elit alsó határánál*, ahogy Orwell a korabeli angol kapitalizmus szerkezete alapján elképzelte (majd ez is változik az ötvenes, hatvanas, hetvenes években, a jóléti társadalmak kiépülése idején), hanem lehatol a társadalom legmélyéig. Orwell e fehér foltok ellenére is messze *megelőzte kortársai többségét abban, hogy baloldaliként* (és mindvégig meg is maradt baloldalinak) *átlásson az orosz kommunizmus hazugságain* és felismerje *működésének* lényegét. Nem véletlen, hogy *Arthur Koestler* éppen benne talált

szövevényesre, amikor a *Sötétség délben* c. regényét igyekezett megjelentetni és elfogadtatni a közvéleménnyel.

Orwell ezt a groteszk, szatirikus állatmesét minden kegyetlen felismerése ellenére sem a swifti mizantropiával adja elő, hanem *franciás eleganciával és racionalizmussal*, a legtisztább angol prózanyelven. Itt érett be és vált világirodalmi rangúvá az a törekvése, hogy ars poeticáját és a politikai meggyőződését harmóniába hozza egymással. Bár ez már sikerült egyszer egy másik műfajban a *Hódolat Katalóniának* lapjain, mégsem alaptalan az a megállapítása, hogy „Az *Állatfarm* volt az első könyvem, amelyben teljes tudatossággal megpróbáltam egységes egészbe rendezni a politikai és a művészi szándékot.”

Válogatott bibliográfia

Orwell, S., Agnus, I. (eds.): *Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell I-IV.* , Penguin Books, 1970.

Crick, B.: *George Orwell: A Life.* Harmondsworth, 1982.

Marx-Engels: *A kommunista párt kiáltványa.* Budapest, 1973.

Norris, C. (ed.): *Inside the Myth. Orwell: Views From the Left.* London 1984.

Oxley, B.T.: *George Orwell.* New York, 1967.

Williams, R.: *Orwell.* London, 1971. (Magyarul: Budapest, 1989.)

Megjelent: In: Kapu 1990. február 72-73. o.

